

УДК 398:619(=161.3):930.2

A. V. ШРУБОК

**УЯЎЛЕННІ СФЕРЫ НАРОДНАЙ ВЕТЭРЫНАРЫ
ЯК ПРАДМЕТ ФАЛЬКЛАРЫСТЫЧНАГА ДАСЛЕДАВАННЯ:
АНАЛІЗ АЙЧЫННАЙ ГІСТАРЫЯГРАФІІ**

*Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, Мінск, Беларусь,
e-mail: aliaksandra.shrubok@gmail.com*

Представленный в статье историографический обзор посвящен исследованию достижений отечественных фольклористов в сборе, систематизации и анализе фольклорных материалов сферы народной ветеринарии. Значительное внимание уделяется вопросу сбора и анализа заговоров хозяйственного цикла, частью которых являются заговоры от болезней домашних животных. В качестве основного теоретического подхода, пригодного для изучения фольклорных материалов по народной ветеринарии, автором отмечен структурно-семиотический метод.

Ключевые слова: народная ветеринария, заговоры, мифологические представления, фольклористика, историография, источники, методы.

A. V. SHRUBOK

**FOLK VETERINARY BELIEFS AS A SUBJECT OF FOLKLORE STUDIES:
ANALYSIS OF THE HISTORIOGRAPHY**

*Centre for researches on Belarusian culture, language and literature of the National Academy of Sciences of Belarus,
Minsk, Belarus, e-mail: aliaksandra.shrubok@gmail.com*

A historiographical review in the article is devoted to research achievements in the collection, systematization and analysis of Belarusian folk veterinary materials. Considerable attention is paid to the question of collection and study of economic cycle magic spells and spells against diseases of domestic animals as its part. Structural and semiotic method is marked as the main theoretical approach suitable for folklore materials on traditional veterinary studies.

Keywords: folk veterinary, magic spells, mythological beliefs, folklore, historiography, sources, methods.

Багаты фальклорны матэрыял сферы народнай ветэрынарыі, які ўключае ў сябе тэксты замоў гаспадарчага цыкла, апісанні магічна-рытуальных лекавых практык свайскай жывёлы, разгалінаваны комплекс павер'яў, міфалагічных уяўленняў і інш., вылучаецца пэўнай жыццяздольнасцю ў параўнанні з іншымі формамі фальклору, якія, як справядліва адзначаюць даследчыкі, у XX ст. пачалі актыўна знікаць пад уплывам карэнных трансфармацый грамадстваў, што трапілі ў працэсы мадэрнізацыі [22, с. 121]. Уяўленні, вербальныя тэксты і практыкі, скіраваныя на падтрымку і ўзнаўленне здароўя свайскай жывёлы, па сённяшні дзень працягваюць фіксавацца збіральнікамі ў беларускім вясковым асяроддзі, што вымушае звярнуць асобную ўвагу на дадзеную сферу традыцыйнай культуры беларусаў.

Спраба ўвядзення ў навуковы ўжытак новых фальклорных матэрыялаў, як і пастаноўка перад сучаснай фальклорыстыкай новай праблемы даследавання, патрабуе звярнуцца да гістарыяграфічнага аналізу фальклорных і этнаграфічных прац, што змяшчаюць звесткі па народнай ветэрынарыі беларусаў, а таксама да аналітычных напрацовак і падыходаў да вывучэння фальклору, якія выкарыстоўваюцца ў сучасным навуковым дыскурсе.

Паколькі спецыяльных даследаванняў па дадзенай праблеме не існуе (за выключэннем артыкула ў энцыклапедычным выданні «Славянскія старажытнасці» [12], які мае слоўнікавы характар), аўтар вымушаны разглядаць праблему ў больш шырокім тэматычным кантэксце народнай медыцыны. Мэтазгоднасць выкарыстання вопыту вывучэння народнай медыцыны тлумачыцца тым, што апошняя мае шмат агульнага са сферай народнай ветэрынарыі: уяўленні пра існасць і прычыны хвароб і сродкі барацьбы з імі, лекава-магічныя практыкі і замоўныя тэксты, адрасатам якіх мог быць як чалавек, так і жывёла. Акрамя таго, самі звесткі з народнай ветэрынарыі даволі часта збіраліся і падаваліся даследчыкамі разам з народна-медыцынскімі пры публікацыі фальклорна-этнаграфічных збораў.

Пакуль не прадпрымаліся спробы асобна разгледзець гістарыяграфію народнай ветэрынарыі. У цэлым, гісторыя вывучэння і збору беларускага фальклору прыцягвала ўвагу даследчыкаў, пачынаючы з канца XIX ст. У гэтым дачыненні варта ўзгадаць гістарыяграфічныя агляды А. Пыпіна, Я. Карскага, В. Бандарчыка. Так, А. Пыпін у 4-м томе сваёй працы «Гісторыя рускай этнаграфіі» [26], прысвечанай Беларусі і Сібіры (1892 г.), звярнуўся да шэрагу прац, што выйшлі ў друк на працягу XIX ст. і ўтрымлівалі, сярод іншага, звесткі з народнай медыцыны і ветэрынарыі. Я. Карскі ў працы «Беларусы» [16] паспрабаваў зрабіць невялікі гістарыяграфічны агляд тых матэрыялаў, якія былі сабраны ў Беларусі на пачатку XX ст. Зыходзячы з тэарэтычных устаноў т. зв. міфалагічнай школы, ён паспрабаваў паказаць, што беларускі фальклор мае дачыненне да індаеўрапейскага, універсальнага для еўрапейскай традыцыі пласта фальклору [16, с. 181]. А. Шлюбскі ў міжваенны час прапанаваў шэраг гістарыяграфічных аглядаў, прысвечаных у тым ліку беларускай этнаграфіі і фальклору XIX – пач. XX ст. [37]. Так, напрыклад, аўтар прысвяціў грунтоўныя артыкулы Е. Раманаву і А. Сержпутоўскаму, якія сабралі каштоўны фальклорны матэрыял сферы народнай ветэрынарыі. У XX ст. было зроблена некалькі спроб грунтоўных даследаванняў па гісторыі беларускай этнаграфіі, этналогіі і фальклору, аўтар якіх – В. Бандарчык [1–5]. Варта адзначыць, што яго гістарыяграфічныя агляды прац XIX – пач. XX ст. значна больш грунтоўныя, чым па XX ст. Аўтар не імкнуўся спецыяльна разглядаць гісторыю збору і вывучэння беларускага фальклору, але звяртаў увагу на гэтае пытанне ў кантэксце асвятлення праблем, звязаных з вывучэннем духоўнай культуры беларусаў у цэлым. Пры гэтым спецыяльных даследаванняў па гісторыі вывучэння народнай ветэрынарыі ці народнай медыцыны ён не праводзіў.

Ва ўступным артыкуле да тома серыі «Беларуская народная творчасць» [8], прысвечаным народнай медыцыне, Т. Валодзіна падае падрабязнае храналагічнае апісанне збораў фальклорных матэрыялаў па народнай медыцыне беларусаў, што ўтрымліваюцца ў працах беларускіх, польскіх і рускіх даследчыкаў, пачынаючы з канца XVIII ст. Яшчэ адзін гістарыяграфічны агляд аўтара змяшчаецца ў прадмове да манаграфіі «Цела чалавека. Слова, міф, рытуал» [9]. У першай яго частцы, прысвечанай аналізу айчынай гістарыяграфіі, аўтар вылучыла тых аматараў і даследчыкаў, якія ўводзілі ў навуковы ўжытак фальклорныя і этнаграфічныя матэрыялы сферы народнай медыцыны. Т. Валодзіна справядліва адзначыла, што ў большасці выпадкаў гэта не былі мэтанакіраваныя даследаванні праблемы, а збор і сістэматызацыя матэрыялу, які выпадакова трапляў да збіральнікаў. Неабходна пагадзіцца з аўтарам, што сур'ёзных спроб прааналізаваць гэты матэрыял у айчынай гістарыяграфіі не рабілася. Асобую цікавасць выклікае другая частка гістарыяграфічнага агляду, у якой даследчыца спыняецца на ідэях замежных вучоных. Цэнтральнае месца ў гэтым аналізе належыць прадстаўніку структуралізму К. Леві-Стросу. Іншы, асобна адзначаны Т. Валодзінай, напрамак, які валодае актуальным даследчым інструментарыем, – семіётыка. Аўтар звяртае ўвагу на працы такіх прадстаўнікоў гэтага кірунку, як Вяч. Іванаў, У. Тапароў, Т. Цыўян і інш. Трэцім актуальным на цяперашні момант вектарам даследавання фальклору Т. Валодзіна называе этналінгвістыку і робіць прэзентацыю асноўных яе ідэй, спасылаючыся на працы заснавальнікаў і кіраўнікоў Маскоўскай этналінгвістычнай школы М. і С. Талстых. Акрамя гэтага, аўтар робіць важную спробу ахарактарызаваць тое навуковае поле, у межах якога яна праводзіць даследаванне, падкрэсліваючы неабходнасць міждысцыплінарнасці і плюралізму ў падыходах да вывучэння фальклорных з'яў.

Такім чынам, нягледзячы на адсутнасць асобнай гістарыяграфіі, прысвечанай праблемам вывучэння народнай ветэрынарыі, тэма намаганні, якія былі зроблены ў даследаванні гісторыі вывучэння народнай медыцыны, дазваляюць зразумець асноўныя метадалагічныя падыходы да вывучэння падобнага тыпу фальклору і выкарыстоўваць іх пры далейшай распрацоўцы тэмы.

Што датычыцца крыніц па народнай ветэрынарыі, трэба адзначыць, што XIX ст. стала тым часам, які сфарміраваў для беларускай этнаграфіі і фалькларыстыкі «залаты фонд» матэрыялаў. Асобныя звесткі са сферы народнай ветэрынарыі сустракаюцца ў працах такіх апантаных аматараў навукі, як Е. Тышкевіч [43], А. Кіркор [17], П. Шпілеўскі [38], Д. Булгакоўскі [7], Э. Яленьска [41] і інш. Іх працы ўтрымліваюць паведамленні, якія ў асноўным датычацца пераліку хвароб свойскай жывёлы і некаторых спосабаў іх лекавання. Пераважная большасць матэрыялаў з'яўляюцца этнаграфічнымі апісаннямі. Адно з самых грунтоўных этнаграфічных апісанняў комплексу народнаветэрынарных уяўленняў, распаўсюджаных на тэрыторыі беларускага Падзвіння, належыць М. Нікіфароўскаму. У раздзеле «Г. Жывёлы, выкапні і з'явы прыроды» [23, с. 142–181] М. Нікіфароўскі падае сабраныя ўяўленні сялян Падзвіння пра хвароб «стачыніны» (хатняй жывёлы альбо птушкі), іх прычыны і апісанні некаторых абрадаў і звычаяў, скіраваных на захаванне добрага здароўя свойскай жывёлы і яе паспяховага развядзення ў гаспадарцы. Непасрэдна народнай ветэрынарыі прысвечаны асобны падраздзел працы «Хваробы і лячэнне свойскай жывёлы», дзе падаюцца народныя назвы хвароб жывёлы (свіная «завушніца», «коніныя мышкі» альбо «гуз», конскія «дыхывка», «вусач» і «норіца», «вылосень/валасень», авечы «шат»), апісанне іх сімптоматыкі, а таксама сродкаў іх лекавання [23, с. 183]. Акрамя адзначаных вышэй хвароб і сродкаў барацьбы з імі, М. Нікіфароўскі падае сабраныя звесткі пра тое, як жыхары Падзвіння дапамагалі «асурочанай» жывёле, лячылі захворванні скуры, раны, пазбаўлялі жывёлу ад вошай, папярэджвалі выкідышы, спынялі крывавае панос, лячылі сабаку ад шалу.

У 1897 г. выходзіць першы том «Людзі беларускага на Русі Літоўскай» М. Федароўскага – найкаштоўнейшы збор народных ведаў і вераванняў сялян з заходняй часткі Беларусі, а менавіта з ваколіц Ваўкавыска, Слоніма, Ліды і Саколкі. Асаблівай увагі ў сувязі з тэмай дадзенага даследавання заслугоўвае 9-ы раздзел «Ветэрынарыя» [40, с. 408–414], які вучоны распачынае разглядам конскіх хвароб і народных сродкаў іх лекавання, затым пераходзіць да апісання сімвалічных і т. зв. рацыянальных захадаў па лекаванні кароў і валоў, авечак, свіней і сабак.

Адно з найбольш падрабязных і змястоўных апісанняў абраду першага выгану жывёлы ў поле, зробленых на тэрыторыі Заходняй Беларусі, мы маем дзякуючы Ю. Крачкоўскаму [18]. Збіральнік паслядоўна апісвае этапы і ролі ўдзельнікаў абраду, звяртаючы ўвагу на тое, што яго галоўная функцыянальная мэта – прафілактычная: уплыў на добрае здароўе і прыплод свойскай жывёлы.

Не абышоў увагай народную ветэрынарыю і Ч. Пяткевіч, прысвяціўшы гэтаму культурнаму комплексу асобны падраздзел «Лячэнне жывёл» [27, с. 393–398] у томе «Духовная культура Рэчыцкага Палесся». Асабліва падрабязна тут апісваюцца рытуальна-сімвалічныя сродкі лячэння хвароб менавіта кароў і коней, але маюцца звесткі, што датычацца лячэння і іншых жывёл: авечак, свіней і сабак.

У канцы XIX – пачатку XX ст. пытанні народнай медыцыны, хвароб, іх паходжання і лекавання ўзнімаліся ў працах прафесійных даследчыкаў: М. Янчука [39], Е. Раманава [29–30], Ф. Вярэнькі [44] і інш. Яны не толькі ўводзілі ў навуковы ўжытак фактычны матэрыял сферы народнай ветэрынарыі, але і спрабавалі тлумачыць яго спецыфіку, дэманструючы сувязь паміж шэрагам хвароб і «чарадзеянымі» практыкамі.

Карысныя звесткі з народнай тэрміналогіі, якія дазваляюць зрабіць своеасаблівы рэестр хвароб свойскай жывёлы, змяшчаюцца ў «Смаленскім абласным слоўніку» У. Дабравольскага. Тут узгадваюцца народныя назвы скураных захворванняў (напр. «асца» [10, с. 15]), конскіх хвароб («волчкі» [10, с. 83], «нырыца» [10, с. 291], «апал» [10, с. 529], «чэмір» [10, с. 980]) і інш. Пад увагу аўтара трапілі таксама некаторыя назвы і апісанні спецыфічных народных спосабаў лячэння хвароб жывёл, як рытуальных, так і па сродках выкарыстання спецыяльных зёлак. Акрамя таго, у дадзеным выданні аўтар падае дастаткова падрабязнае апісанне абраду першага выгану ска-

ціны [10, с. 208], народныя ўяўленні аб хлёўніку, палевіку і дамавіку і іх дачыненняў да гадоўлі свойскай жывёлы, магчымасці ўздзейнічаць на яе здароўе [10, с. 177–179, 961].

Асобную каштоўную групу фальклорных крыніц па народнай ветэрынарыі складаюць замовы, якія змяшчаюцца ў іншай працы У. Дабравольскага – «Смаленскі этнаграфічны зборнік» (Ч. 1. 1891 г.) [11]. Найбагацейшая калекцыя замоў была сабрана Е. Раманавым. Яна змяшчаецца ў 5-м выпуску яго «Беларускага зборніка» (1891 г.). У гэтым зборніку даследчык апублікаваў звыш 100 замоў са сферы народнай ветэрынарыі, сабраных у перыяд 1876–1891 гг. у Магілёўскай і Віцебскай губернях. Большасць з іх згрупавана ў спецыяльным раздзеле «Ад хвароб жывёлы» [28, с. 124–136]) і аднайменным раздзеле ў дадатку працы [28, с. 188–194]. Асноўная колькасць замоў, якія падаюцца тут Е. Раманавым, скіраваны на лекаванне такіх конскіх хвароб, як «чэмер/чэмярыца», «патніца» і «пералогі», а таксама ад чарвей, што заводзіліся ў ранах жывёлы, і ад вяхі – хваробы, на якую пакутуе жывёла пасля спажывання аднайменнай атрутнай расліны. Асобную каштоўнасць збору Е. Раманавы надае тое, што значную частку тэкстаў даследчык падае ў кантэксце адпаведных рытуалаў, апісваючы іх атрыбутыўныя, акцыянальныя і прасто-рава-часавыя характарыстыкі.

Замовы, скіраваныя на лячэнне свойскай жывёлы, змяшчаюцца таксама і ў 2-м томе «Матэрыялаў да вывучэння побыту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю» П. Шэйна [35, с. 477, 524–525, 550–555]. А ў 3-м томе гэтага ж выдання, што было апублікавана пасмяротна, П. Шэйн звярнуў увагу на народныя ўяўленні, звязаныя з чараўніцтвам і т. зв. малочнымі чарамі [36, с. 263–267, 494]. Раздзел «Лячэнне хвароб і розныя сродкі супраць пошасцей» П. Шэйн распачынае з заўваг пра сутнасць хвароб увогуле, адзначае, што паводле народных уяўленняў большасць хвароб паходзіць з таго, што ў цела хворага ўсяляўся нейкі небачны варожы дух альбо «нячыстая сіла», якія могуць насылацца рознага роду чараўнікамі [36, с. 269–271]. Адпаведна, для таго, каб пазбавіцца ад хваробы, выкарыстоўваліся метады, што павінны былі выгнаць той дух, якія П. Шэйн паслядоўна разглядае, пачынаючы з дапамогі людзям і даходзячы да жывёл. Значная ўвага надаецца загадам па спыненню халеры і іншых эпідэміяў.

Першая палова XX ст. стала часам, калі звесткі па народнай ветэрынарыі амаль не ўводзіліся ў навуковы ўжытак. Выключэннем з’яўляюцца толькі працы аматараў-краязнаўцаў, якія прапаноўвалі свае назіранні да друку ў часопісе «Наш край», што выходзіў у 20-я гады XX ст.

Сітуацыя змянілася ў другой палове XX – пач. XXI ст., калі да працы па збору і падрыхтоўцы фальклорных матэрыялаў далучыліся даследчыкі з адпаведнай адукацыяй. Асобнай увагі заслугоўваюць запісы, змешчаныя ў дыялектычных слоўніках і зборніках, дзякуючы якім можна скласці своеасаблівы спіс хвароб свойскай жывёлы, а таксама пазнаёміцца з дакладнымі каментарыямі інфармантаў адносна пэўных хвароб. Перадусім тут трэба вылучыць багацейшыя пяці-томныя «Тураўскі слоўнік» [34] і «Слоўнік беларускіх гаворак Паўночна-Заходняй Беларусі і яе пагранічча» [32].

Важнай падзеяй для беларускай фалькларыстыкі ў цэлым стаў выхад тома «Замовы» з серыі «Беларуская народная творчасць» [13], вартасць якога найперш у публікацыі вялікай колькасці тэкстаў, запісаных у другой палове XX ст., што знаходзяцца ў навуковых архівах, найперш ІМЭФ НАН Беларусі. Апошнія дзесяцігоддзе наогул вылучаецца ўзрастаннем увагі да даследавання замоўнай традыцыі, а таксама пытанняў збірання замоўных тэкстаў, іх сістэматызацыі і публікацыі. Пасля адзначанага грунтоўнага зводу выйшлі зборнікі «Магія слова замоўнага» [19], «Таямніцы замоўнага слова» [33], «Замовы» [14], «Палескія замовы (у запісах 1970–1990 гг.)» [25] і інш. Асобнай увагі заслугоўвае зборнік народных прыкмет і павер’яў «Зямная дарога ў вырай», складзены У. Васілевічам, дзе ёсць спецыяльна прысвечаны народнай ветэрынарыі блок тэкстаў [15, с. 321–330].

Такім чынам, можна падкрэсліць, што на сённяшні дзень айчынная фалькларыстыка мае значную калекцыю фактычных матэрыялаў па народнай ветэрынарыі, якія пачалі збірацца ў XIX ст. і працягваюць фіксавацца і на пачатку XXI ст. Назапашаны пласт фальклорных матэрыялаў патрабуе абагульнення, сістэматызацыі і аналізу.

Разам са збіраннем фальклорнага матэрыялу, які датычыўся рытуальна-магічных лекавых практык беларусаў, у айчынай гістарыяграфіі рабіліся спробы яго тэарэтычнага асэнсавання.

Адной з першых такіх спроб стала праца А. Багдановіча «Рэшткі старажытнага светаназірання беларусаў» [6], дзе аўтар аналізуе этнаграфічныя і фальклорныя матэрыялы з Цэнтральнай Беларусі (Барысаўскага, Ігуменскага, Мінскага, Слуцкага і Навагрудскага павеатаў Мінскай губерні). Знаёмства з працамі Э. Тэйлара «Першабытная культура» і Г. Спенсера «Асновы сацыялогіі» дало магчымасць вучонаму прааналізаваць сабраны матэрыял з пазіцыі «эвалюцыйнага» пазітывісцкага кірунку, які панаваў у канцы XIX ст. у сусветнай этналогіі. Разам з тым актыўнае супрацоўніцтва А. Багдановіча з Рускім геаграфічным таварыствам паўплывала на яго спробу прааналізаваць матэрыял з пазіцыі «міфалагічнай школы». Таму ён характарызуе народныя ўяўленні, звязаныя з хваробамі і іх лекаваннем, як перажыткі анімізму, а паходжанне некаторых міфалагічных персанажаў, што згадваюцца ў фальклоры, адносіць да агульнага для ўсяго еўрапейскага абшару індаеўрапейскага фальклору.

У асобным раздзеле «Народная медыцына славян» сваёй працы, прысвечанай традыцыйнай духоўнай культуры славян [42], выдатны польскі даследчык К. Машынскі даволі падрабязна разглядае народныя погляды на этыялогію хвароб і народныя метады пазбаўлення ад іх. З'яўляючыся прадстаўніком «эвалюцыйнай школы», К. Машынскі дэманструе розныя элементы культуры ў іх развіцці. Распаўсюджаныя сярод славянскіх народаў лекавыя магічныя рытуалы К. Машынскі падзяляе на дзеі, што выконваюцца непасрэдна на асобе пацыента і заключаюцца ў пазбаўленні ад хваробы шляхам пераносу яе на іншы аб'ект, і рытуальныя маніпуляцыі з прадметамі, да якіх дакранаўся хворы [42, с. 202]. Асобнае месца адводзіцца ў народнай тэрапіі і рознага тыпу сугестыі, што, паводле меркавання вучонага, тлумачыць прычыну выкарыстання горкіх, вострых, калючых прадметаў, а таксама сімпатычным лекам – лячэнне паводле прынцыпу *similia similibus curantur* «падобнае лечыць падобным» і *contraria contrariis curantur* «супрацьлеглае лечыць супрацьлеглым». У асобны блок К. Машынскі вылучыў вербальную магію – заклінанні, замаўленні і пад. [42, с. 230]. Зробленая ім класіфікацыя да гэтай пары захоўвае сваю навуковую вартасць і можа выкарыстоўвацца і пры аналізе народнаветэрынарных захадаў.

Што датычыцца вывучэння і навуковага асэнсавання народнаветэрынарных поглядаў у савецкі час, трэба адзначыць, што гэтая тэма не прыцягвала асобнай увагі даследчыкаў. У той жа час у дадзены перыяд робіцца пэўнае вывучэнне народнамедыцынскіх поглядаў, вераванняў і ведаў беларусаў, вынікі якога могуць прыцягвацца і для даследавання народнай ветэрынарыі. Сярод даследаванняў, прысвечаных навуковаму асэнсаванню народных медыцынскіх поглядаў, якія былі зроблены ў савецкі час, трэба адзначыць працу Л. Мінько «Знахарства» [20]. У ёй вучоны падрабязна апісвае метады і прыёмы, якія практыкавалі вясковыя «лекары». Звяртаючыся да разгляду лячэбнай магіі, Л. Мінько вылучае наступныя тыпы: кантактная і катартычная магія; імітацыйны і парцыяльны тыпы; замовы (найбольш распаўсюджаны тып магічнага лячэння, паводле Л. Мінько [20, с. 16]).

Некаторыя аспекты жывёлагадоўчай магіі закранае Л. Мінько ў іншай сваёй працы «Забабоны і прыкметы». У асобным раздзеле «Жывёлагадоўчыя і некаторыя віды прамысловай магіі» [21, с. 137–151] аўтар падае апісанні прафілактычных абрадаў і вераванняў, звязаных з вядзеннем свойскай жывёлы: рытуальны продаж скаціны, вераванні і абрады, звязаныя з купляй і продажам жывёлы, абрад першага выгану, апісаны сімвалічныя сродкі абароны кароў ад «малочных» ведзьмаў і «ўрокаў».

У постсавецкі перыяд народная ветэрынарыя пачынае разумецца як арганічная сфера традыцыйнай духоўнай культуры беларусаў са сваім фальклорам, міфалогіяй і рытуальнай практыкай. Аналізуючы матэрыялы, якія датычацца народнай медыцыны і ветэрынарыі, аўтары «Полацкага этнаграфічнага зборніка», зыходзячы з структурна-семіятычнага падыходу да аналізу матэрыялу, падкрэсліваюць, што ў гэтай галіне культуры шмат што залежала ад строгага выканання прынятых у традыцыйнай супольнасці прадпісанняў, скіраваных на захаванне гармоніі чалавека і падтрыманне існуючага светапогляду [24, с. 22]. Свае высновы яны падмацоўваюць і ілюструюць багатым фактычным матэрыялам, сабраным на пачатку XXI ст. студэнтамі і супрацоўнікамі Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Гэты матэрыял дэманструе, што пераважная частка дзеянняў, скіраваных на засцеражэнне альбо пазбаўленне ад хваробы, насіла (і носіць)

сімвалічны, ці рытуальны, характар. Пры гэтым існавалі розныя падыходы да лекавання магічным словам асобных відаў свойскай жывёлы, што ўскосна сведчыць аб комплекснасці і разгалінавансці сістэмы народнаветэрынарных ведаў беларусаў Падзвіння.

Значным крокам наперад у справе тэарэтычнага асэнсавання народных лекавых практык беларусаў стала публікацыя прац Т. Валодзінай. Так, ва ўступным артыкуле, змешчаным у томе «Беларуская народная творчасць» і прысвечаным народнай медыцыне, прадстаўлены карысны вопыт тэарэтычнага сістэмнага аналізу лекавай рытуальна-магічнай практыкі. Грунтуючыся на багатай факталагічнай і эмпірычнай базе папярэднікаў і значнай калекцыі ўласных запісаў, даследчыца выпрацоўвае больш комплексны і інтэрпрэтацыйны падыход да аналізу вылучанага феномена культуры. Разглядаючы разнастайныя формы рытуальнага лячэння «праз прызму міфапаэтычных перакананняў нашых продкаў» [8, с. 27], Т. Валодзіна апісвае семантыку падобных рытуалаў, звяртаецца да пытанняў генезісу і этыялогіі хвароб у народных уяўленнях. Зыходзячы з меркавання, што «асноўная мэта лекавання – узнаўленне страчанай гармоніі, а стратэгія – выдаленне хваробы з цела і наступнае ад яе пазбаўленне» [8, с. 35], аўтар вылучае пэўныя семантычныя блокі сімвалічных дзеянняў – акцыянальных прыёмаў народнай медыцыны, скіраваных на выяўленне, выдаленне, адпраўленне і знішчэнне хваробы, асобную ўвагу надае іх лакальнай і тэмпаральнай характарыстыцы.

Неабходна яшчэ раз адзначыць працу Т. Валодзінай «Цела чалавека» [9]. Разам з грунтоўным гістарыяграфічным аглядам па тэме, непасрэдна звязанай з народнай медыцынай, гэта праца мае тры часткі. У першай частцы аўтар прааналізавала шэраг фальклорных сюжэтаў, якія датычыцца цела чалавека. У аснову тыпалогіі была пакладзена ідэя бінарных апазіцый. Зыходнай кропкай разважанняў прымаецца міфалагічная ізаморфнасць чалавека і Сусвету, якая праяўляецца ва ўяўленнях, датычных самога чалавека, яго цела і розных трансфармацый, якія з ім адбываюцца, у тым ліку ў выніку хваробы. Фальклорны матэрыял, які датычыцца хворага, немагчыма ўявіць у межах адной канкрэтнай тыпалогіі, таму аўтар прапануе шэраг стратэгіі прэзентацыі хвароб чалавека. Агульнай у падыходзе з'яўляецца этнасеміятычная характарыстыка хваробы, якая будзецца вакол самога чалавека, яго хворага цела і навакольнага свету. Жыццяздольнасць такога падыходу аўтар дэманструе, аналізуючы дзіцячыя хваробы.

Найбольшым багаццем фальклорнага матэрыялу вылучаецца сам працэс лекавання чалавека. Гэта рытуал, што ўключае ў сябе не толькі замовы, але і розныя дзеянні, якія трактуюцца аўтарам з пазіцыі семіётыкі і адпавядаюць формуле «*зыходны хаос – умяшанне пэўных сіл – спарадкаваны космас*» [9, с. 387].

Такім чынам, неабходна адзначыць што шэраг праблем, якія стаяць перад даследчыкамі народнай ветэрынарыі, паўставалі ў айчыннай гістарыяграфіі перад даследчыкамі, што займаюцца народнай медыцынай. Асобных спроб даследавання фальклорнага матэрыялу, звязанага з народнай ветэрынарыяй, у айчыннай гістарыяграфіі не прадпрымалася.

Пры гэтым на тэрыторыі Беларусі быў сабраны значны аб'ём фальклорнага матэрыялу, звязанага з рознымі аспектамі народнай ветэрынарыі: разгалінаваны комплекс звычайў, рытуалаў, абрадаў, павер'яў і прыкмет, забарон, што тычацца сферы падтрымкі і ўзнаўлення здароўя свойскай жывёлы. Адзін з асноўных тыпаў фальклорных крыніц па народнай ветэрынарыі – комплекс замоў гаспадарчага цыкла, перадусім замовы ад хвароб жывёлы, пытанні марфалогіі, семантыкі і персанажнага складу якіх яшчэ чакаюць свайго асвятлення.

Важная асаблівасць вывучэння народнай ветэрынарыі – яе цесная сувязь з народнай медыцынай (так, апісанне народнаветэрынарных практык і вераванняў часцей за ўсё падаюцца навукоўцамі ў кантэксце народнай медыцыны). Акрамя таго, нягледзячы на адсутнасць спецыяльных прац, прысвечаных аб'екту даследавання, сучасная беларуская фалькларыстыка мае вопыт тэарэтычнага аналізу рытуальна-магічных практык беларусаў, які шмат у чым прыдатны і да вывучэння народнай ветэрынарыі. Тут трэба адзначыць, што сярод іншых у сучасных даследаваннях беларускага фальклорнага матэрыялу пераважае структурна-семіятычны метада. Пры гэтым застаецца шэраг пытанняў, што патрабуюць свайго далейшага вызначэння: комплексная характарыстыка народнай ветэрынарыі як асобнага пласта духоўнай культуры беларусаў, яе рэгіянальныя асаблівасці.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. *Бандарчык, В. К.* Беларуская этнаграфія і фальклор у працах славянскіх вучоных эпохі рамантызму / В. К. Бандарчык; АН БССР, Бел. камітэт славістаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1973. – 35 с.
2. *Бандарчык, В. К.* Гісторыя беларускай этнаграфіі. Пачатак XX ст. / В. К. Бандарчык. – Мінск: Навука і тэхніка, 1970. – 123 с.
3. *Бандарчык, В. К.* Гісторыя беларускай этнаграфіі XIX ст. / В. К. Бандарчык; Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Мін-ва культуры БССР. – Мінск: Навука і тэхніка, 1964. – 280 с.
4. *Бандарчык, В. К.* Развіццё беларускай этнаграфіі за гады савецкай улады / В. К. Бандарчык; Акад. навук БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979. – 93 с.
5. Беларусы: у 8 т. / В. К. Бандарчык; Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; Рэдкал.: В. К. Бандарчык, М. Ф. Піліпенка, А. І. Лакотка. – Мінск: Беларус. навука, 1999. – Т. 3: Гісторыя этналагічнага вывучэння. – 365 с.
6. *Богданович, А. Е.* Пережитки древнего мирозерцания у белорусов. Этнографический очерк / А. Е. Богданович. – Гродно: Губернская тип., 1895. – 186 с.
7. *Булгаковский, Д. Г.* Пинчуки. Этнографический сборник. Песни, загадки, пословицы, обряды, приметы, предрасудки, поверья, суеверья и местный словарь / Д. Г. Булгаковский; под ред. Ф. Истомина. – СПб., 1890. – 200 с.
8. *Валодзіна, Т. В.* Лекавальныя рытуальна-магічныя практыкі беларусаў / Т. В. Валодзіна // Народная медыцына: рытуальна-магічная практыка / уклад. і паказ. Т. В. Валодзінай. – Мінск: Беларус. навука, 2007. – С. 5–77.
9. *Валодзіна, Т.* Цела чалавека. Слова, міф, рытуал / Т. Валодзіна. – Мінск: Тэхналогія, 2009. – 431 с.
10. *Добровольский, В. Н.* Смоленский областной словарь / В. Н. Добровольский. – Смоленск: Тип. П. А. Силина, 1914. – 1022 с.
11. *Добровольский, В. Н.* Смоленский этнографический сборник: 4 ч. / В. Н. Добровольский. – СПб.; М., 1891 – 1903. – Ч. 1: Рассказы и сказки. – СПб., 1891. – 808 с.
12. *Журавлев, А. Ф.* Ветеринария народная / А. Ф. Журавлев // Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / под ред. Н. И. Толстого. – М.: Междунар. отношения, 1995. – Т. 1. – С. 361–363.
13. *Замовы* / уклад. Г. А. Барташэвіч; рэдкал.: А. С. Фядосік (гал. рэд.) і інш. – 2-е выд. – Мінск: Беларус. навука, 2000. – 595 с.
14. *Замовы* / уклад.: У. А. Васілевіч, Л. М. Салавей. – Мінск: Беларусь, 2009. – 519 с.
15. *Зямная дарога ў вырай: Беларускія народныя прыкметы і павер'і* / уклад., прадм. і паказальнік У. Васілевіч. – Мінск: Беларусь, 2010. – 716 с.
16. *Карскі, Я.* Беларусы / Я. Карскі; уклад. і камент. С. Гароніна, Л. Ляўшун; навук. рэд. А. Мальдзіс. – Мінск: МГА «Беларускі кнігазбор», 2001. – 673 с.
17. *Киркор, А.* Этнографический взгляд на Виленскую губ. / А. Киркор // Этнографический сборник ИРГО. – СПб, 1858. – Вып. 3. – С. 115–276.
18. *Крачковский, Ю.* Очерки быта западно-русского крестьянина / Ю. Крачковский // Виленский сборник. – Вильна, 1869. – С. 160–210.
19. *Магія слова чароўнага* / уклад. І. І. Крук (наук. рэд.), З. В. Крук, Г. Р. Кутырова [і інш.]. – Мінск: ИПК адукацыі, 1995. – 295 с.
20. *Минько, Л. И.* Знахарство: Истоки, сущность, причины бытования / Л. И. Минько; Акад. наук БССР; Ин-т искусствоведения, этнографии и фольклора. – Минск: Наука и техника, 1971. – 118 с.
21. *Минько, Л. И.* Суеверия и приметы: Истоки и сущность / Л. И. Минько; науч. ред. В. К. Бандарчык; Акад. наук БССР, Ин-т искусствоведения, этнографии и фольклора. – Минск: Наука и техника, 1975. – 189 с.
22. *Неклюдов, С. Ю.* Фольклор и его исследования: век двадцатый / С. Ю. Неклюдов // Экология культуры. – Архангельск, 2006. – № 2 (39). – С. 121–127.
23. *Никифоровский, Н. Я.* Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах / Н. Я. Никифоровский. – Витебск, 1897. – 307 с.
24. *Полацкі этнаграфічны зборнік. Вып. 1. Народная медыцына беларусаў Падзвіння: у 2 ч.* / склад. У. А. Лобач, У. С. Філіпенка. – Наваполацк, 2006.
25. *Полесские заговоры: В записях 1970–1990 гг.* / сост., подготовка текстови комент. Т. А. Агапкиной, Е. Е. Левкиевской, А. Л. Топоркова. – М.: Индрик 2003. – 751 с.
26. *Пыпин, А. Н.* История русской этнографии. Т. 4: Белоруссия и Сибирь / А. Н. Пыпин. – Минск: БелЭн, 2005. – 256 с.
27. *Пяткевіч, Ч.* Рэчыцкае Палессе / Ч. Пяткевіч; уклад., прадм. У. Васілевіча; пер. с пол. Л. Салавей і У. Васілевіча. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2004. – 672 с.
28. *Романов, Е. Р.* Белорусский сборник. Вып. 5: Заговоры, апокрифы и духовные стихи / Е. Р. Романов. – Витебск: Типо-Литография Г. А. Малкина, 1891. – 450 с.
29. *Романов, Е. Р.* Белорусский сборник. Вып. 8: Быт белоруса / Е. Р. Романов. – Вильна: Тип. А. Г. Сыркина, 1912. – 600 с.
30. *Романов, Е.* Материалы по этнографии Гродненской губернии. Вып. 1. – Вильна, 1911.
31. *Сержпудоўскі А. К.* Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў / А. К. Сержпудоўскі; навук. рэд. А. С. Федосік; прадм. У. К. Касько. – Мінск: Універсітэцкае, 1998. – 301 с.
32. *Слоўнік беларускіх гаворак Паўночна-Заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т.* / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; уклад.: Ю. Я. Мацкевіч [і інш.]; рэдкал.: Ю. Ф. Мацкевіч [і інш.] – Мінск: Навука і тэхніка, 1979–1986. – 5 т.

33. Таямніцы замоўнага слова / Фонд фундаментальных даследаванняў Акад. навук Рэсп. Беларусь, Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны; уклад. І. Ф. Штэйнер і В. С. Новак. – Гомель: Беларускае агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1997. – 321 с.
34. Тураўскі слоўнік: у 5 т. / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; склад.: А. А. Крывіцкі, Г. А. Цыкун, І. Я. Яшкін; рэд. А. А. Крывіцкі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982–1987. – 5 т.
35. *Шейн, П. В.* Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края: в 3 т. / П. В. Шейн. – СПб.: Императорская Академия наук, 1893. – Т. 2: Сказки, анекдоты, легенды, предания, воспоинания, пословицы, загадки, приветствия, пожелания, божба, проклятия, ругань, заговоры, духовные стихи и проч. – 751 с.
36. *Шейн, П. В.* Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края / П. В. Шейн. – СПб.: Императорская Академия наук, 1902. – Т. 3: Описание жилища, одежды, пищи, занятий; препровождение времени, игры, верования, обычное право; чародейство, колдовство, знахарство, лечение болезней, средства от напастей, поверья, суеверья, приметы и т. д. – 535 с.
37. *Шлюбскі, А. А.* Гісторыка-этнаграфічныя нататкі / А. А. Шлюбскі. – Мінск, 1928. – с. 303 – 371. – (Адбітак з «Запісак Адзелу гуманітарных навук». 1928. Кн. 2.)
38. *Шпилевский, П. М.* Белоруссия в характеристических описаниях и в фантастических ее сказках / П. М. Шпилевский // Пантеон. – СПб., 1853–1856.
39. *Янчук, Н. А.* По Минской губернии: заметки из поездки в 1886 г. / Н. Я. Янчук. – М.: Тип. А. Левенсона и К°, 1889. – 130 с.
40. *Fedorowski, M.* Lud Białoruski na Rusi Litowskiej / M. Fedorowski. – Kraków, 1897. – Т. 1: Wiara, wierzenia i przesady z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy i Sokółki. – 509 s.
41. *Jeleńska, E.* Wieś Komarówicze w powiecie Mozyrskim / E. Jeleńska. – Warszawa: J. Jeżyński, 1892 – 83 s.
42. *MozsynTyszkiewicz, E.* Opisanie powiatu Borysowskiego / E. Tyszkiewicz. – Wilno, 1847. – 446 s.
43. *Wereńko, F.* Przyczynek do lecznictwa ludowego / F. Wereńko // Materiały anrtopologiczno-archeologiczne i etnograficzne. – Kraków, 1896. – Т. 1. – S. 99–229.

Паступіў у рэдакцыю 14.04.2015